

Marcin Michał Wiszowaty

Uniwersytet Gdański

**PAPIEROWY RELIKT, CZYLI O ZASADNOŚCI
POSŁUGIWANIA SIĘ OKREŚLENIEM
„MONARCHIA ABSOLUTNA” W STOSUNKU DO PAŃSTW
WSPÓŁCZESNYCH**

1. Lapidarna definicja nauki autorstwa Herberta Spencera określa ją jako „zorganizowaną wiedzę”. Kluczowe znaczenie w dziele organizowania wiedzy ma bez wątpienia terminologia. Jej wady, takie jak brak spójności, niekonsekwencja w posługiwaniu się pojęciami czy nieuzasadniony, przesadny rozrost — utrudniają, a często wręcz uniemożliwiają procesy tak istotne dla rozwoju nauk społecznych i humanistycznych jak dyskusja naukowa czy studia komparatystyczne. Można wskazać wiele powodów nieładu terminologicznego, poczynając od zwykłej ignorancji, przez niedostateczną popularyzację dorobku innych autorów, a kończąc na częstej wśród badaczy łatwości w mnożeniu bytów ponad potrzebę, przejawiającej się w tworzeniu niezliczonych podziałów, klasyfikacji i kategorii naukowych. Są to problemy znane nauce od wieków, czego dowodzi chociażby niesłabnąca popularność zasady zwanej brzytwą Ockhama, sięgającej XVII w.¹ Prosta redukcja nie zawsze jednak musi prowadzić do pozytywnych rezultatów w sferze nauki. Upraszczenie ponad miarę jest równie szkodliwe jak przesadne mnożenie bytów. Jedną z fundamentalnych zasad komparatystyki nakazuje, aby porównywać wyłącznie zjawiska i instytucje porównywalne. Kiedy uproszczenia terminologiczne wynikają z powierzchowności analizy lub zbytnej skali ogólności (względnie, wspomnianej już, ignorancji) dochodzi do zjawiska odwrotnego do krytykowanego przez zwolenników metody Ockhama, a równie niepożądanego. Pozorne podobieństwo prowadzi do zaliczania do jednej kategorii czy określania tą samą nazwą twórców i bytów w istocie odmiennych. Niniejszy artykuł dotyczy szczególnego przykładu opisanego zjawiska nadmierne uproszczenia terminologicznego. Przejawia się ono w tendencji do opisywania instytucji, w tym wypadku ustrojowych, powstałych w innym kręgu

¹ R. Heinzmann, *Filozofia średniowieczna*, Kęty 1999, s. 242.

kulturowym i cywilizacyjnym z użyciem pojęć rodzimych, nie zawsze adekwatnych i uwzględniających istotne różnice. Można go nazwać łagodnie i w dużym uproszczeniu „europocentryzmem” w postrzeganiu i opisywaniu obcych zjawisk ustrojowych. Za sprawą swoistego „okcydentalizmu” przejawiającego się w bezkrytycznym zapatrzeniu w rozwiązania (pojęcia, instytucje) zachodnie, problem ten dotyczy również naszej, polskiej nauki.

Przykładem opisanego zjawiska jest zagadnienie tzw. monarchii absolutnych we współczesnym świecie. Głównym celem niniejszego artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy słuszne jest posługiwanie się terminem „monarchia absolutna” na określenie współczesnych państw, szczególnie pozaeuropejskich. Efektem przeprowadzonej analizy będzie zaproponowanie alternatywnej terminologii, która, zdaniem autora, lepiej odpowiada specyfice ustrojowej wskazanych krajów oraz uwzględni odmienności, jakie odróżniają je od klasycznych monarchii absolutnych jako tworów europejskiego.

2. Temat monarchii, a szczególnie monarchii absolutnej, pojawia się w polskiej literaturze z zakresu prawa konstytucyjnego i teorii państwa bardzo rzadko. Najczęściej są to krótkie wzmianki przy okazji klasyfikowania form państwa. Podstawowy podział odróżnia republiki od monarchii. Te drugie dzieli się najczęściej na monarchie absolutne i ograniczone (konstytucyjne, parlamentarne)². Monarchia konstytucyjna jest w opinii doktryny (pomijam w tym miejscu krytykę słuszności tej tezy) „ograniczona”, bowiem władca posiada znikome kompetencje, ściśle określone przez konstytucję. Monarchia absolutna jest natomiast „nieograniczona” (łaciński wyraz *absolutus* oznacza „niezależny, niewątpliwy, całkowity, zupełny, bezwzględny, bezwarunkowy”³). Władca absolutny, mając pełnię władzy, stoi ponad prawem⁴, zgodnie z rzymską zasadą *princeps legibus solutus est*⁵ („władca nie jest związany prawem”). Jak stwierdza S. Grodziski – absolutyzm nawiązywał w praktyce do takich form ustrojowych jak teokracja, despotcja czy tyrania, odszedł jednak od prymitywnych form satrapii⁶. W literaturze przeważa tak szerokie i ogólne określenie absolutyzmu. Jest to zapewne powodem swobodnego stosowania tego określenia do każdej monokratycznej, monarchicznej i jednocześnie autokratycznej formy władzy. Doprecyzowanie pojawia się w literaturze rzadko, przede wszystkim w szczegółowych opracowaniach dotyczących historii ustrojów, teorii państwa lub doktryn politycznych⁷.

Wskazanie istoty monarchii absolutnej wymaga odwołania się do jej genezy i klasycznych cech. Tytułem wyjaśnienia pragnę zaznaczyć, że jakkolwiek poję-

² J. Krukowski, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2002, s. 26.

³ J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 2009, s. 14.

⁴ A. Redelbach, *Prolegomena do nauk o człowieku, władzy i prawie*, Toruń 2005, s. 204.

⁵ W. Kornatowski, *Pojęcie państwa w świetle badań teoretycznych*, Warszawa 1948, s. 16.

⁶ S. Grodziski, *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Kraków 2008, s. 145.

⁷ Por. szczegółową analizę P.R. Campbella, *Absolute Monarchy*, [w:] *The Oxford Handbook of the Ancien Régime*, W. Doyle (ed.), Oxford 2011.

cie „absolutyzmu” nie musi być związane wyłącznie z ustrojem monarchicznym i w zasadzie każda forma ustrojowa może być absolutystyczna, jeśli tylko któryś z organów staje się nieograniczonym dysponentem władzy, to przyjęło się łączyć go przede wszystkim z pewną odmianą monarchii i w takim, odnoszącym się do monarchii sensie będą posługiwał się pojęciem „absolutyzm” w niniejszym tekście.

Termin „absolutyzm” powstał na przełomie XVIII i XIX w. i jest bez wątpienia europejskim wytworem. Jego autorstwo przypisuje się francuskiej doktrynie liberalnej, która stworzyła go dla potępienia monarchii *ancien regime’u*, częściowo kontynuowanej po upadku Napoleona Bonaparte, po 1814/1815 r.⁸ W polskiej doktrynie spotykamy również inne określenia, jak: monarchia „biurokratyczna” czy „urzędnicza”, nawiązujące do jednej z jej cech charakterystycznych, jaką była rozbudowana i zhierarchizowana biurokracja zapewniająca państwu (władcy) omnipotencję⁹.

Chociaż załązki absolutyzmu dostrzega się w czasach starożytnych, to początki dojrzałych rządów absolutnych w Europie datuje się na XVI, a szczególnie XVII wiek¹⁰. Nie były one efektem jednego wydarzenia, ale wynikiem skomplikowanych i zawitych procesów historycznych, które przebiegały z różnym natężeniem w różnych częściach kontynentu. Nie sposób ustanowić jednolitej dla całej Europy chronologicznej sekwencji wydarzeń. Cezury stanowić będą z pewnością: schyłek średniowiecza, który uważa się za moment narodzin absolutnej monarchii renesansowej (zwanej też wczesnonowożytną), „chwalebna rewolucja” w Anglii, rewolucję mieszczańską we Francji, czy rok 1815, który za sprawą zapadłych wówczas postanowień kongresu wiedeńskiego wyznacza początek okresu neoabsolutyzmu lub „późnonowożytnych monarchii absolutnych”¹¹.

Wiek XVI to – używając określenia J. Baszkiewicza – moment, w którym Europa znalazła się na ustrojowych rozstajnych drogach¹². Schyłek państw stanowych – monarchii i komun miejskich sprawił, że część państw zwróciła się w kierunku republikanizmu, najczęściej w jej oligarchicznej odmianie. Inne wybrały absolutyzm. Poparcie dla idei rządów absolutnych wynikało z rosnącej, społecznej potrzeby stabilizacji w coraz bardziej niespokojnej Europie XVI w. Receptą miało być silne państwo i jego emanacja w postaci monarchy. Władcy absolutni budowali swój autorytet na obietnicach wzmocnienia prestiżu państwa i narodu, ładu i bezpieczeństwa, a także pomyślności i stabilizacji. Zamiany władców nie miałyby szans na spełnienie bez sprzyjających okoliczności. Na umocnienie wła-

⁸ G. Górski, S. Salmonowicz, *Historia ustroju państw*, Warszawa 2001, s. 244; M. Goldie, *Absolutism*, [w:] *The Oxford Handbook of the History of Political Philosophy*, G. Klosko (ed.), Oxford Handbook Online, Oxford 2011, s. 2.

⁹ S. Estreicher, *Wykłady z historii ustroju państwa i prawa na zachodzie Europy*, Kraków 2000, s. 178, 184.

¹⁰ M. Jaskólski, *Absolutyzm*, [w:] *Słownik historii doktryn politycznych*, t. I, Warszawa 1997, s. 14–16; M. Klementowski, *Powszechna historia ustroju*, Warszawa 2012, s. 243.

¹¹ T. Maciejewski, *Historia powszechna ustroju i prawa*, Warszawa 2011, s. 359–361.

¹² J. Baszkiewicz, *Władza*, Ossolineum, s. 58–66.

dzy monarszej wpłynęły takie ówczesne wydarzenia, jak: rozpad społeczeństwa stanowego, postępująca reformacja (z jednej strony osłabiająca kościół katolicki jako głównego konkurenta świeckiej władzy, z drugiej – stanowiąca zarzewie wojen religijnych dzielących społeczeństwo), powstanie imperiów kolonialnych czy mocarstw terytorialnych (Rosja, Austria, Rzeczpospolita Obojga Narodów). Oprócz wymienionych, jeszcze jeden czynnik miał istotne znaczenie dla nastania absolutyzmu i zasługuje na wyróżnienie – konflikt między starą a rodzącą się elitą – czyli między szlachtą a wzbogaconym mieszczaństwem (burżuazją). Gdy układ sił obu grup jest tak symetryczny, a jednocześnie wzajemnie sprzeczny, że nie jest możliwe ani osiągnięcie trwałego kompromisu, ani zwycięstwo jednej ze stron, powstają sprzyjające okoliczności dla nastania silnych rządów jednostki. N. Elias nazwał tę prawidłowość „mechanizmem królewskim”¹³.

Reakcja społeczna na centralistyczne tendencje władców była zróżnicowana, od zdecydowanie przychyłnej po wrogą. Współcześnie odrzuca się popularne niegdyś poglądy łączące każdą odmianę monarchii absolutnej z interesami arystokracji i ziemiaństwa¹⁴. Ograniczanie praw i przywilejów oraz podporządkowanie społeczeństwa władcy dotyczyło ogółu, a więc zarówno ludu, jak i warstw wyższych. Oparcie konsumpcji monarchy i aparatu władzy na pieniądzu stało się możliwe dzięki rozwojowi gospodarki towarowo-pieniężnej i wymagało dalszego jej rozwoju. Otwierało to mieszczaństwu drogę do awansu i kariery dotąd zazdrośnie strzeżoną przez arystokrację. Wyraźnie zauważalne w niektórych państwach poparcie dla tej formy rządów ze strony mieszczaństwa jest więc całkowicie zrozumiałe (*vide* Dania i Szwecja w początkach XVIII w.¹⁵). Inaczej w krajach wielonarodowych lub odznaczających się odrębnościami prowincjonalnymi. Tam centralizm władzy przejawiał się w znoszeniu różnic regionalnych oraz wynarodawianiu, a także likwidacji samorządu terytorialnego i miejskiego. Powodowało to opór ze strony uciskanych grup społecznych¹⁶.

Uważany za jednego z głównych ideologów monarchii absolutnej, XVI-wieczny twórca nowej koncepcji państwa i suwerenności, Jan Bodinus, twierdził, że władza suwerenna to „najwyższa i ustawami nie związana władza nad obywatelami i poddanymi”, przy tym – nieograniczona czasowo. Ustawy określał jako „słuszne rozkazy suwerena”¹⁷ w myśl zasady „*Quod principi placuit, legis habet vigorem*” („To, co podoba się władcy, ma moc prawa”). Wyjątkowa pozycja władcy w państwie stawiała go na szczycie struktury społecznej, a nawet ponad nią. Ponownie odwołano się do średniowiecznych koncepcji boskiego pochodzenia władzy królów, z którego wynikał nakaz bezwzględного posłuszeństwa wobec władcy. Dodano także nowe elementy. Na teorię boskiego prawa monarchy skła-

¹³ N. Elias, *O procesie cywilizacji*, Warszawa 2011, s. 443–444.

¹⁴ Tak np. K. Grzybowski, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 1967, s. 304–306.

¹⁵ J. Baszkiewicz, *Powszechna historia ustrojów państwowych*, Gdańsk 2002, s. 177.

¹⁶ Estreicher, *Wykłady...*, s. 185.

¹⁷ K. Grzybowski, *Historia...*, s. 270–271.

dały się poglądy: że ustroj monarchiczny stworzony jest przez Boga, że prawa do korony wynikają z bezwzględnie obowiązującego prawa dziedziczenia, a także dwie nowe, nieznane w średniowieczu i rzadkie w Odrodzeniu zasady – że monarcha przysługuje pełna i nieograniczona suwerenność, a także, że nie istnieje żadne i niczyje prawo do oporu wobec władcy¹⁸.

Absolutyzm europejski łączył w sobie nurt tradycjonalistyczny i modernizacyjny. Religijną legitymizację władzy monarchy absolutnego uzupełniono z czasem argumentami racjonalistycznymi i pragmatycznymi. Rządzący zdawali sobie sprawę, że prestiż władcy i jego rzeczywista siła są ściśle związane ze stopniem rozwoju cywilizacyjnego kraju, zamożności jego mieszkańców i pozycji międzynarodowej państwa. Stąd jedną z cech (i niewątpliwych zalet) absolutyzmu była jego modernizacyjna rola, która przybrała największe rozmiary w ostatniej fazie rozwoju absolutyzmu, zwanej oświeconą¹⁹ (XVIII/XIX w.). Centralny zarząd państwem oraz wielkie ambicje władców wymagały z jednej strony rozbudowanych szeregów wykwalifikowanych kadr urzędniczych, z drugiej — ogromnych kwot w skarbie państwa, które umożliwiałyby pokrywanie rosnących wydatków. Zwiększania dochodów nie mogło już zapewnić zwykłe podwyższanie podatków. Absolutyzm wspierał więc postęp w zakresie administracji, zarządzania i finansów. Szczególnie XVIII w. był okresem wdrażania licznych reform w zakresie przemysłu i handlu, w których rozwoju i wzmoceniu widziano źródło dobrobytu. Nie brakowało jednak patologii. Biurokratyczna centralizacja prowadziła do korupcji i sprzedaży urzędów. Wydatki związane z armią – jednym z filarów absolutyzmu (prowadzenie wojen uważano za tradycyjne „królewskie rzemiosło”, a podboje terytorialne za źródło potęgi państwa) – rujnowały skarb państwa. Zasady merkantylnej gospodarki, w dużej mierze woluntarystycznej i opartej na interwencjonizmie państwowym, sprawdzały się w okresach koniunktury, ale w okresie jej spadku prowadziły do znacznego pogorszenia poziomu życia i wzrostu napięć społecznych²⁰.

Absolutyzm stworzył kastę zawodowych biurokratów, którzy z jednej strony wykazywali się określonymi kompetencjami, z drugiej zawdzięczali swoje stanowiska władcy i od niego byli zależni. Biurokracja oparta była na ściślejszej hierarchii służbowej, dyscyplinie i fachowości. Miała w założeniu zastąpić sieć rodów arystokratycznych piastujących określone urzędy dziedzicznie, a za sprawą posiadanej majątku, w niewielkim stopniu zależnych od władcy. Ta nowa kategoria szlachty – *noblesse de robe* – wywodziła się z mieszczaństwa. Szlachta rodowa (*noblesse de race*) opierała swoją egzystencję na dobrach ziemskich. Urzędnicza – utrzymywała się z dochodów związanych z pełnionym urzędem, a także udziałem

¹⁸ Tamże, s. 275.

¹⁹ Określenie „absolutyzm oświecony” odnosi się przede wszystkim do Austrii i Prus, które w XVIII w. weszły na drogę reform w duchu racjonalnych idei tzw. oświecenia (M. Sczaniecki, *Powszechna...*, s. 299).

²⁰ J. Baszkiewicz, *Władza...*, s. 83–86.

łów w przedsiębiorstwach przemysłowych i handlowych, Choć nie było różnicy formalnej między obiema kategoriami — obie współtworzyły szlachtę — zauważalne było zjawisko wypierania feudałów przez „nową szlachtę” urzędniczą. Jednocześnie, w sferze społeczno-obyczajowej, nowa szlachta czerpała liczne wzory z dawnej tradycji szlacheckiej. Podział i wewnętrzna konkurencja w łonie szlachty oraz świadoma polityka nominacyjna pozwalały monarsze skutecznie kontrolować warstwę uprzywilejowaną²¹.

3. Zmierzając do wyliczenia kluczowych cech klasycznej monarchii absolutnej należy wyjść od rozpowszechnionego twierdzenia Jana Bodinusa, że monarchia absolutna to taka, w której władca skupia pełnię władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej (a więc nie obowiązuje personalny podział władzy). Sami monarchowie, szczególnie w okresie „absolutyzmu oświeconego”, woleli określać się jako najwyżsi słudzy państwa (*„Der König soll der erste Diener des staaten sein”*). Należy jednak wyraźnie zastrzec, że „służbę” tę pełnili ekskluzywnie, z wyłączeniem udziału poddanych (*„Tout pour le peuple, rien par le peuple”* — „wszystko dla ludu, nic poprzez lud”). Rola ciał przedstawicielskich została zmarginalizowana. To władca był źródłem i najwyższym organem władzy.

Dominująca rola w sferze prawodawstwa stanowi główną cechę charakterystyczną odróżniającą władcę absolutnego od głowy państwa w systemie demokratycznym. Monarcha absolutny posiada monopol na tworzenie nowych praw i zmienianie starych. Widać to szczególnie na przykładzie XVII/XVIII-wiecznych absolutnych władców niemieckich, mniej francuskich (najmniej angielskich), którzy w drodze ordonansów, dzięki rzadkiemu zwoływaniu parlamentów, przejęli nieomal pełnię prawotwórczości²². Towarzyszyła temu głęboka ingerencja prawa w życie poddanych. Ustawodawstwo królewskie przyjęło niespotykane rozmiary, dążąc do szczegółowego uregulowania całego życia społecznego²³. Władca nie miał jednak w tym zakresie całkowitej swobody. Winien był szanować prawa „stałe i wiadome”. Zdaniem Monteskiusza, który skorygował w tej części opinię Bodinusa — tym władca absolutny różnił się od despotów²⁴. Powszechne we współczesnej literaturze odróżnianie monarchii „ograniczonych” (konstytucyjnych) i absolutnych (jako „nieograniczonych”) należy więc uznać za zabieg nie do końca słuszny. Po pierwsze, monarchia absolutna nie była *ex definitione* monarchią „nieograniczoną”²⁵. Oprócz wspomnianych praw boskich czy naturalnych,

²¹ I. Jaworski, *Zarys powszechnej historii państwa i prawa*, Warszawa 1996, s. 200–201. O sojuszu króla z mieszczaństwem przeciwko arystokracji u zarania monarchii absolutnej pisze również m.in. M. Sczaniecki, [w:] *Powszechna historia państwa i prawa*. Warszawa 2000, s. 296–297.

²² S. Estreicher, *Wykłady...*, s. 186.

²³ M. Sczaniecki nazywa to „przepisami policyjnymi” (*Powszechna...*, s. 299).

²⁴ J. Baszkiewicz, *Powszechna...*, s. 188.

²⁵ A. Ławniczak dokonał rozróżnienia na kategorię monarchii absolutnych *sensu largo*, do której należy „każda monarchia nieograniczona, a więc również despocja” oraz *sensu stricto*, które tworzą monarchie nowożytne w Europie, w których władcy uzyskali niekwestionowaną władzę. (*Istota wła-*

które ograniczały monarchę, wytworzyła się również instytucja „praw fundamentalnych”. Ich genezę łączy się z Francją, gdzie zaliczono do nich: niezmiennosc zasad sukcesji tronu, niezbywalność domeny królewskiej czy katolickie wyznaczenie monarchy²⁶. Z czasem, z różnym szczęściem, próbowano uzupełniać ten zestaw. W innych monarchiach absolutnych dochodziło do spisowania różnych „kondycji” i „instrukcji”, które wiązały monarchę²⁷. Po drugie – przyjęcie konstytucji miało miejsce również w monarchiach absolutnych, co nie zawsze oznaczało zmianę formy ustrojowej na „monarchię konstytucyjną” rozumianą jako „ograniczona” (czasem tak dalece, że władcy pozostawiano rolę jedynie symboliczną). Konstytucje te były najczęściej oktrojowane przez samego monarchę, który określał swoje własne kompetencje, nieomal zawsze bardzo szeroko. W monarchiach neo- i postabsolutnych także obowiązywała konstytucja²⁸.

Również w zakresie władzy sądowej, a szczególnie administracyjnej, monarcha absolutny był jedynym źródłem władzy, a urzędnicy, w tym sędziowie – jedynie jego zastępcami. Monarchowie wpływali na przebieg i wynik procesów sądowych. Sędziowie, wydając wyroki, nie korzystali z pełnej niezawisłości²⁹.

Monarcha absolutny był odpowiedzialny przez Bogiem, co praktycznie wyłączało jego doczesną odpowiedzialność – prawną czy polityczną. Był uosobieniem państwa, co doskonale wyraził Ludwik XIV w słowach „*L'état c'est moi*”. Był suwerenem, a jego władzy przypisywano boskie pochodzenie, co przejawiało się w używanej dla uzasadnienia monarszych tytułów i funkcji formule „*Dei gratia*”. Legitymizacja władzy wynikała z kilku czynników. Obok elementów religijnych występowały również czynniki związane ze ściśle określonymi regułami sukcesji oraz (gdzie jest to możliwe) dawnością dynastii. Boskie pochodzenie władzy było jednak rozumiane inaczej niż w średniowieczu. W monarchii absolutnej miało uzasadniać niezależność monarchy od poddanych i wykluczać prawo oporu wobec władcy³⁰.

Chociaż władca był centralnym i nadrzędnym elementem systemu absolutystycznego, to instytucji monarchii absolutnej nie należy sprowadzać tylko do zagadnień pozycji głowy państwa. Monarchia absolutna, jako oryginalny system władzy, posiadała więcej cech, które łącznie składają się na jej pełną charakterystykę.

Jedną z takich cech była skłonność władców do tworzenia kolegialnych organów zarządu ogólnego i resortowego. Nie było to zupełnie *novum* na tle średniowiecznych tradycji rad miejskich, władz kościelnych czy władz uniwersyteckich, ale na poziomie centralnym organy kolegialne pojawiły się dopiero za sprawą

dzy..., s. 274). Krytyka określenia „monarchia absolutna” obecna jest również w literaturze zachodniej, zob. P.R. Campbell, *Absolute...*, s. 3–4.

²⁶ F. Bouscau, *Les lois fondamentales du Royaume de France*, <http://www.viveleroi.fr>; odczyt: 20.4.2013.

²⁷ T. Maciejewski, *Historia...*, s. 383–385.

²⁸ Tamże, s. 493–495.

²⁹ S. Estreicher, *Wykłady...*, s. 187.

³⁰ Tamże, s. 186.

monarchów absolutnych. Można wskazać kilka powodów takiej tendencji. Słabnące, ale wciąż posiadające znaczenie i wpływy stany społeczne wspierały ciała kolegialne jako element osłabiający samowolę monarchy, swoistą gwarancję praw jednostek i korporacji. Kolegialność dawała szansę na uzyskanie przez monarchę wszechstronnej i poniekąd bezstronnej rady. Typowa dla organów kolegialnych „ociężałość” w podejmowaniu decyzji i rutyna również przyczyniały się do ochrony praw i przywilejów poddanych. Uważa się, że organy kolegialne stanowiły element społecznej kontroli władzy w systemie absolutyzmu. Oczywiście, nie można zapominać o tym, że skład organu kolegialnego tworzył monarcha, organ ten miał wyłącznie opiniotwórczy charakter, a ponadto jego głównym celem było wzmacnianie, a nie osłabianie władzy³¹. Rozwój monarchii absolutnej i likwidacja relikwów stanowych prowadziły do powolnej eliminacji ciał kolegialnych.

Cechą absolutyzmu był również szczególny stosunek do kościoła. Początkowo – narzucono poddanym religię wyznawaną przez monarchę. O wiele istotniejsza była jednak narastająca tendencja do podporządkowania władcy spraw wyznaniowych. Wyrazem tego procesu było wzmacnianie kościołów narodowych (francuski gallikanizm, austriacki józefinizm) zmierzające do uzyskania niezawisłości od papieża, jednak bez posuwania się do schizmy³², aż po uczynienie władcy głową kościoła lokalnego (Rosja, Anglia, kraje niemieckie). Monarchowie absolutni uznali się za uprawnionych do ingerowania w wewnętrzne sprawy kościołów, łącznie z udziałem w obsadzaniu stanowisk kościelnych oraz przejęciem własności kościelnej i przekazaniem jej kościołowi w użytkowanie³³. W miarę rozwoju absolutyzmu, w XVIII-wiecznej Europie zauważa się stopniowe ograniczanie roli kościoła w celu dalszego wzmocnienia pozycji władcy. W tej mierze władcy absolutni chętnie powoływali się na ideologię oświeceniową – czy to w jej radykalniejszej postaci zupełnego zerwania sojuszu tronu i ołtarza, czy bardziej umiarkowanej, a mającej podobny cel — idei tolerancji religijnej³⁴.

Ważnym czynnikiem obecnym w bieżącej polityce państwa absolutnego było wzmacnianie tożsamości i odrębności narodowej. Władca był symbolem prestiżu państwa i narodu oraz strażnikiem jedności narodowej, co uzasadniało stosowanie przez niego środków przymusu zarówno w stosunkach wewnętrznych, jak i na zewnątrz – w celu obrony państwa, ale także, w miarę możliwości — jego terytorialnej ekspansji. Siła i interes państwa oraz dobro publiczne (*bien public*) stały się racją stanu i uzasadnieniem wszystkich poczynań władcy³⁵. Monarchie

³¹ H. Izdebski, *Kolegialność i jednoosobowość w zarządzie centralnym państwa nowożytnego*, Warszawa 1975, s. 27.

³² J. Bartyzel, *Absolutyzm*, [w:] *Encyklopedia polityczna. Myśl polityczna: główne pojęcia, doktryny i formy ustroju*, t. I, Radom 2007, s. 15.

³³ M. Szczaniecki, *Powszechna...*, s. 245–246, 263, 286, 292, 298, .

³⁴ Na tym tle J. Bartyzel odróżnił monarchię absolutną „chrześcijańską” od „oświeconej”; zob. J. Bartyzel, *Absolutyzm...*, s. 16.

³⁵ W. Sokół, *Absolutyzm...*, s. 15; M. Klementowski, *Powszechna...*, s. 244; S. Estreicher, *Wykłady...*, s. 185.

absolutne realizowały ideę suwerennej monarchii narodowej w opozycji do cesarskiego uniwersalizmu, realizując w pełni koncepcję wypracowaną przez legistów jeszcze w okresie monarchii stanowej: „*rex imperator in regno suo*” („król jest cesarzem we własnym królestwie”).

Ingerencja władzy w każdą dziedzinę życia państwa i jego mieszkańców dotyczyła również gospodarki, zgodnie z doktryną merkantylizmu i kameralizmu.

Podsumowując, możemy stwierdzić, że monarchia absolutna była taką formą państwa, w której suwerenem była jednostka dzierżąca władzę o charakterze dziedzicznym i dożywotnim. Sukcesja władzy dokonywała się w ramach dynastii. Monarcha sprawował pełnię władzy z pomocą rozbudowanego aparatu biurokratycznego. Był najwyższym prawodawcą, sędzią, najwyższym organem władzy w stosunkach wewnętrznych i międzynarodowych. Konstytucja nie była obowiązkowym składnikiem systemu prawnego. Jeśli występowała, to pochodziła z nadania monarchy i szeroko określała jego kompetencje. Organy kolegialne nie stanowiły reprezentacji narodu, ale ciała o wyłącznie doradczych kompetencjach, tworzone przez monarchę i przed nim odpowiedzialne. Władza monarchy pochodziła od Boga. Zwierzchnictwo władcy odnosiło się również do kościoła. Wzmacnianiu władzy monarszej towarzyszyło osłabianie znaczenia kościoła pod hasłem tolerancji religijnej. Wpływ ideologii oświeceniowej zainicjował i przyspieszył proces postępującego zeświecczenia państwa. Monarchię absolutną cechowało zaangażowanie państwa w sprawy gospodarcze, w szczególności interwencjonizm gospodarczy oraz nacjonalizacja kluczowych gałęzi gospodarki. Absolutyzm wspierał rozwój państwa i był otwarty na modernizację i postęp, ale w ściśle określonym kierunku i granicach — wyłącznie w obszarze wzmacniającym władzę monarchy (rozwój gospodarki w celu wspomaganie wzrostu gospodarczego będącego źródłem większych dochodów dla monarchy, rozwój nauki i szkolnictwa wspomagających rozwój wykwalifikowanych kadr urzędniczych zapewniających większą skuteczność rządów jednostki i w pełni im podporządkowanych). Ważnym elementem systemu absolutystycznego były siły zbrojne — ich rozwój oraz zwierzchnictwo monarchy nad armią. Monarchie absolutne wspierały idee narodowe. Monarcha za pośrednictwem aparatu urzędniczego (cywilnego i policyjnego) ingerował we wszelkie dziedziny życia. Wyrazem tej ingerencji były szczegółowe i kompleksowe regulacje prawne poszczególnych dziedzin życia.

Przyjmuje się, że monarchie absolutne zakończyły swój żywot wraz z nastaniem tzw. monarchii konstytucyjnych. Powrót do rządów absolutnych lub ich wprowadzenie od nowa już w XIX w., czyli po nastaniu epoki konstytucjonalizmu, nazywa się czasem, odpowiednio: postabsolutyzmem i neoabsolutyzmem. Okres od przełomu XIX i XX w. do 1918 r. wyznacza jednak ostateczny schyłek absolutyzmu i jego różnych odmian. Nowa fala silnych rządów monokratycznych, które pojawiły się w Europie masowo już wkrótce, bo po I wojnie świa-

towej, określa się już jako autorytaryzm³⁶. Rok 1918 wyznacza więc cezurę pomiędzy absolutyzmem a autorytaryzmem. A jednak w stosunku do niektórych państw współczesnych używa się określenia „monarchia absolutna”, definiując ją jako państwo, w którym „monarcha sprawuje pełnię władzy w zakresie stanowienia prawa, wykonawstwa, zarządu i sądownictwa; monarcha jest ponad prawem i poza wszelką kontrolą”³⁷.

Czy więc granica między okresami istnienia dwóch form autokracji jest rzeczywista, czy może jedynie umowna, a pojęcia „absolutyzm” i „autorytaryzm” można uznać za synonimy? Druga wersja odpowiedzi stanie się poprawna, jeśli znaczenie obu wymienionych pojęć sprowadzimy do ich literalnego brzmienia i tłumaczenia na język polski ich łacińskich pierwowzorów. „*Auctoritas*” – „znaczenie, powaga, wpływ” w odniesieniu do władzy jednostki można uznać za podobne do wyjaśnianego wcześniej „*absolutus*”. W obu przypadkach najistotniejszą cechą charakterystyczną systemu jest fakt sprawowania władzy suwerennej (nadrzędnej, niepodzielnej, nieodpowiedzialnej) przez jednostkę otoczoną nimbem wyjątkowości. Rządy autokratyczne miały być lekarstwem na społeczne i polityczne niepokoje zarówno w XVI, XVII czy XVIII w., jak i w XX w. „Najistotniejsza” nie oznacza jednak „jedyna”.

4. Współczesne opracowania na ogół zgodnie zaliczają do monarchii absolutnych Arabię Saudyjską, Brunei, Oman i Watykan³⁸. Rządziej w tej grupie wymienia się: Bahrain, Katar, Suazi i Zjednoczone Emiraty Arabskie³⁹.

O ile zaliczenie państw z pierwszej grupy do grona monarchii absolutnych jest dyskusyjne, o tyle uznanie za absolutne monarchii z drugiej grupy należy wprost uznać za nieuzasadnione. W Bahrainie król, co prawda, cieszy się silną pozycją, ale po referendum z 2001 r. wprowadzono zmiany ustrojowe, które upodobniły państwo (od 2002 r. „Królestwo Bahrainu”) do monarchii konstytucyjnej (przywrócenie powszechnych wyborów do parlamentu, powołanie sądu konstytucyjnego i naczelnej rady sądowniczej w celu wzmocnienia podziału władzy, zwiększenie gwarancji praw człowieka⁴⁰). W 1999 r. emir Kataru powołał komisję ds. przygotowania projektu konstytucji, która w 2002 r. przedstawiła

³⁶ Za pierwsze państwo autorytarne uchodzą Węgry regenta Mikłosa Hortyego; zob. J. Bartyzel, *Autorytaryzm...*, s. 26.

³⁷ Zob. T. Mołdawa, *Słowniczek terminów*, [w:] *Szkolny słownik państw świata*, red. T. Mołdawa, Warszawa 1992, s. 265–266.

³⁸ Zob. *Szkolny słownik...*; K. Lye, *Państwa świata*, Warszawa 2003; *Leksykon świata De Agostini*, Poznań 2009; *Państwa świata - Encyklopedia PWN*, red. B. Kaczorowski, Warszawa 2009; *Państwa świata, Tom III: Afryka Północna i Bliski Wschód*, red. K. Duran, Warszawa 1995, *Almanach państw świata*, red. H. Bielicka, Warszawa 2004.

³⁹ Zob. np. *Monarchien*, red. G. Riescher i A. Thumfart, Baden Baden 2008, s. 334.

⁴⁰ Zob. K. Niethammer, *Voices in Parliament, Debates in Majalis, Banners on the Street: Avenues of Political Participation in Bahrain*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, European University Institute (EUI Working Paper RSCAS nr 2006/27), Florence 2006; URL=http://www.eui.eu/RSCAS/WP-Texts/06_27.pdf; odczyt: 9.4.2013.

władcy efekt swoich prac. Konstytucja została zatwierdzona w referendum zorganizowanym w 2003 r. Przewiduje powszechne wybory większości członków parlamentu, gwarancje praw człowieka, odpowiedzialność parlamentarną rządu. Obecnie wciąż czeka na promulgację przez władcę, co uważa się jedynie za kwestię czasu⁴¹. W Suazi, po trwającym ponad 30 lat okresie zawieszenia konstytucji i silnych rządów króla, doszło do przyjęcia wspólnie przez monarchę i parlament nowej konstytucji opartej na zasadzie suwerenności narodu⁴². Król Suazi zawiesił obowiązywanie konstytucji z 1968 r. dekretem wydanym w 1973 r. Nowa konstytucja promulgowana przez monarchę w lipcu 2005 r. weszła w życie 8 lutego 2006 r.⁴³ Na marginesie należy zaznaczyć, że pod pewnymi względami Suazi nie jest monarchią. Istotna rola w systemie władzy pełniona przez królową matkę (matkę lub żonę króla) sprawia, że Suazi posiada cechy *diarchii*. Zgodnie z konstytucją Zjednoczonych Emiratów Arabskich (oktrojowanej przez władców siedmiu emiratów) najwyższym organem państwa jest Rada Najwyższa złożona z przywódców (emirów) emiratów tworzących federację (art. 46). Rada jest organem permanentnym. Wybiera ze swojego grona prezydenta (głowę państwa i jednocześnie przewodniczącego Rady) i jego zastępcę na pięcioletnią kadencję (art. 51). Prezydent za zgodą Rady powołuje rząd na czele z premierem. Jednym z naczelnych organów państwa jest również Federalna Rada Narodowa złożona z 40 przedstawicieli zjednoczonych emiratów, wybierana na 2 lata (z możliwością reelekcji). Posiada kompetencje prawodawcze i kontrolne – ma prawo wносить poprawki do aktów prawnych oraz wnioskować o ich odrzucenie. Członkowie Rady mogą także zadawać pytania ministrom, którzy mają obowiązek udzielenia odpowiedzi (art. 89, 93)⁴⁴. Emiraty posiadają pewną dozę autonomii, a konstytucja ustanawia domniemanie kompetencji na ich rzecz. Stanowi jednak, że mieszkańcy wszystkich emiratów tworzą jeden naród, a zjednoczone emiraty – jedno państwo. Kolegialny organ naczelny, pochodzący z wyborów organ władzy prawodawczej (Rada Federalna stanowiąca reprezentację mieszkańców wszystkich emiratów) oraz istnienie kadencyjnych organów władzy wykonawczej (prezydent, rada ministrów) sprawia, że określenie Zjednoczonych Emiratów Arabskich jako monarchii jest dyskusyjne. Jest to formalnie mieszana forma rządów łącząca elementy oligarchii i republiki. Praktyka poli-

⁴¹ *Constitution of Qatar: The Permanent Constitution Committee* (Embassy of the State of Qatar in Washington, DC, <http://www.qatarembassy.net/constitution.asp>); *Election Guide: Election profile for Qatar*, <http://www.electionguide.org/results.php?ID=341>; odczyt: 9.4.2013.

⁴² Preambuła do Konstytucji rozpoczyna charakterystyczny wstęp „My naród...”. Art. 79 określa system rządów jako demokratyczny, oparty na partycypacji i dewolucji władzy państwowej (The Constitution of the Kingdom of Swaziland Act of 2005, <http://www.ide.uniswa.sz/documents/resources/constitution2004.pdf>).

⁴³ *The World Factbook: Swaziland*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/wz.html>; odczyt: 9.4.2013.

⁴⁴ *Constitution of the United Arab Emirates (2.12.1971)*, (The Official website of U.A.E. Cabinet: http://www.uaecabinet.ae/English/UAEGovernment/Pages/constitution_1_4.aspx).

tyczna przydaje mu cech monarchii⁴⁵. Zgodnie z konstytucją — ranga najwyższego organu państwa przypada jednak kolegalnej Radzie Naczelnej.

Poczynione uwagi dowodzą, że państwom należącym do drugiej z wyliczonych grup bliżej do formy rządów określanych w terminologii zachodniej jako „monarchia konstytucyjna” lub „dualistyczna”.

Obok ogólnego określenia „monarchia absolutna” w stosunku do współczesnych państw autokratycznych, w polskiej literaturze odnajdujemy także rzadkie przypadki tworzenia opisowych nazw odmian monarchii – „absolutna teokratyczna monarchia dziedziczna”⁴⁶ lub „islamska monarchia absolutna”⁴⁷ w odniesieniu do Arabii Saudyjskiej, „monarchia absolutna z elementami parlamentaryzmu”⁴⁸ w przypadku Suazi, „monarchia absolutna z cechami monarchii oświeconej”⁴⁹ o Omanie, czy „absolutna, teokratyczna monarchia elekcyjna o charakterze patrymonialnym”⁵⁰ o Watykanie. Dowodzi to prób sygnalizowania odrębności ustrojowych opisywanych państw. Zawsze pojawia się jednak element „absolutyzmu”⁵¹.

Aby odpowiedzieć na podstawowe pytanie badawcze niniejszego opracowania – czy wskazane państwa są monarchiami „absolutnymi” (bo nie ma żadnych wątpliwości, że są monarchiami), należy poddać analizie to, w jakim stopniu posiadają cechy przypisywane teoretycznemu modelowi monarchii absolutnej.

Na wstępie trzeba dokonać jednego zastrzeżenia. Państwa należące do wyżej wymienionego wykazu nie tworzą jednorodnej grupy. Nie chodzi tu tylko o prawdziwą przepaść historyczną i kulturową, jaka dzieli państwa arabskie i Watykan, ale również o fakt, że zestaw wskazanych krajów arabskich nie jest jednolity. Współczesne państwa arabskie powstały w wyniku rozpadu imperium Osmanów. Do tego momentu były jego prowincjami. Ich późniejszy kształt, granice oraz formy ustrojowe nie miały ani logicznych, ani ideologicznych przesłanek. Grupy religijne, etniczne, społeczne łączono przypadkowo, decyzją zachodnich kolonizatorów z uwzględnieniem interesów tylko niektórych grup. Na formie ustrojowej poszczególnych państw arabskich odcisnęła piętno również

⁴⁵ Głowa państwa (prezydent), pomimo konstytucyjnie ustanowionej 5-letniej kadencji, za sprawą praktyki politycznej jest organem dożywotnim i dziedzicznym. Urząd prezydenta powierza się zwyczajowo aktualnemu emirowi Abu Dabi. Możliwość nieograniczonej reelekcji sprawia, że urząd ten pełniony jest przez emira dożywotnio i przechodzi na syna. Fakt przewodniczenia przez prezydenta Radzie Naczelnej sprawia, że zyskuje on *de facto* kluczową rolę w systemie organów.

⁴⁶ *Szkolny słownik...*, s. 19.

⁴⁷ *Almanach...*, s. 59.

⁴⁸ *Państwa świata, Tom VI: Afryka Zachodnia, Środkowa i Południowa*, red. K. Duran, Warszawa 1995, s. 74.

⁴⁹ *Leksykon świata...*, s. 370.

⁵⁰ W. Jakubowski, *Specyfika systemu politycznego Watykanu*, [w:] *Małe państwa Europy. Specyfika systemu politycznego i aktywności międzynarodowej*, Warszawa 2009, s. 285.

⁵¹ J. Szymanek posługuje się szerszym określeniem „ustroje absolutystyczne” (zob. *Niekonstytucyjny konstytucjonalizm. Uwagi na temat budowania demokratycznego konstytucjonalizmu w regionie arabskim*, [w:] *Zmiany polityczne...*, s. 44).

„zimna wojna”, kiedy z jednej strony Zachód wspierał stare monarchie (Arabie Saudyjską, Oman, Iran, Jordanię, Maroko), z drugiej, za sprawą dekolonizacji, powstały nowe (Kuwejt, Katar, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Brunei), z trzeciej – Związek Sowiecki wspierał ruchy wymierzone w monarchie i zmierzające do ich obalenia (Egipt, Tunezja, Irak, Jemen Północny i Libia)⁵². Również Państwo Miasto Watykan jest tworem wtórnym. Powstało w wyniku tzw. „traktatów laterańskich” podpisanych przez reprezentantów papieża i króla Włoch w 1929 r. w efekcie polubownego zakończenia sporu dotyczącego tzw. „kwestii rzymskiej”, czyli nowego statusu prawnoustrojowego papieżstwa po likwidacji Państwa Kościelnego w 1871 r.⁵³ We wszystkich przypadkach mamy więc do czynienia z połączeniem elementów tradycyjnych z nowymi oraz ze stosunkowo krótką metryką omawianych państw w ich obecnym, „absolutystycznym” kształcie.

Wszystkie z omawianych państw cechuje nadrzędna, centralna pozycja monarchy w systemie organów państwa. Jego władza ma charakter dziedziczny z wyjątkiem Watykanu, który jest monarchią elekcyjną. Wybór w drodze głosowania to jedyna obecnie forma obsadzenia tronu papieskiego. Bierne prawo wyborcze posiadają ochrzczeni mężczyźni⁵⁴. Władcy Brunei, Omanu i Arabii Saudyjskiej są monarchami dziedzicznymi, wywodzącymi się z rodzin panujących. W razie opróżnienia tronu dziedziczą go członkowie rodziny królewskiej w porządku określonym w szczegółowych regulacjach prawnych każdego z państw⁵⁵.

Kolejną cechą monarchii absolutnej – prymat monarchy w zakresie prawodawstwa – wykazują wszystkie z omawianych państw. Kształt i sposób sprawowania władzy ustawodawczej uregulowano w omawianych państwach podobnie. Najwyższą władzę ustawodawczą posiada zawsze monarcha, zwykłą władzę ustawodawczą – organ kolegialny, którego skład tworzy władca⁵⁶. Istnienie organu kolegialnego o charakterze doradczym wobec monarchy nakazują za-

⁵² K. Czajkowska, A. Diawoł-Sitko, *Systemy polityczne wybranych państw Bliskiego Wschodu*, Warszawa 2012, s. 31–32; J. Zdanowski, *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Wrocław 2010, s. 43–47, 156.

⁵³ F. Longchamps de Bérier, M. Zubik, *Wstęp [w:] Ustawa Zasadnicza Państwa Watykan oraz inne akty ustrojowe*, Warszawa 2008, s. 11–12.

⁵⁴ Tamże, s. 21, 23.

⁵⁵ Zob. np. *Laws of Brunei: Succession and Regency Proclamation of 1959*, cz. 2: The Succession, a także *Basic Law of Governance of Saudi Arabia* (art. 5). W przypadku Arabii Saudyjskiej najnowsza praktyka polityczna przewiduje wyznaczanie następcy przez panującego monarchę. Następcę tronu Omanu wobec faktu, że obecny władca jest bezdzietny, ma wskazać rada rodzinna (zob. K. Czajkowska, A. Diawoł-Sitko, *Systemy...*, s. 242, 334–335).

⁵⁶ Np. w Watykanie – papież może zastrzec do swojej wyłącznej kompetencji prawodawczej określony zakres stosunków. Zwykłą władzę prawodawczą pełni komisja kardynałów powoływana przez papieża na 5-letnią kadencję (zob. art. 3 Ustawy zasadniczej Państwa Miasta Watykan z 26.11.2000 oraz: F. Longchamps de Bérier, M. Zubik, *Wstęp...*, s. 26). Zgodnie z treścią konstytucji, Sułtan Brunei posiada władzę prawodawczą, której celem jest ustanowienie pokoju, porządku, bezpieczeństwa i dobrego rządzenia państwem (art. 39). Udział w prawodawstwie posiada także Rada Legislacyjna, ale każdy akt wymaga zatwierdzenia przez monarchę (art. 45).

sady islamu⁵⁷. W efekcie w każdym z państw islamskich istnieje taki organ⁵⁸. Nie stanowi reprezentacji narodu, ale ciało o wyłącznie doradczych kompetencjach, tworzone w całości lub w części przez monarchę i przed nim odpowiedzialne. Rada Legislacyjna Brunei powoływana jest w całości przez sułtana (wybory odbyły się tylko raz), ale władca zapowiedział wybory powszechne, co zostało również zapisane w nowej konstytucji oczekującej właśnie na promulgację i wejście w życie. Jedną z dwóch izb omańskiego *Majlis Oman*, czyli kolegialnego organu stanowiącego namiastkę parlamentu, powoływana jest w drodze wyborów, druga – w całości przez władcę. Specyfika Państwa Miasta Watykan powoduje, że nie można w jego przypadku mówić o narodzie, a więc i jego reprezentacji. Nie jest nią z pewnością Komisja kardynałów, której skład powołuje papież.

Monarcha jest we wszystkich omawianych państwach najwyższym organem władzy w stosunkach wewnętrznych i międzynarodowych. Dla przykładu – sułtan Omanu jest jednocześnie głową państwa, premierem oraz ministrem: obrony, spraw zagranicznych i finansów⁵⁹. Sułtan Brunei pełni funkcję premiera, ministra obrony i finansów⁶⁰. Władcy posiadają prawo kreowania sędziów oraz nieograniczonego stosowania prawa łaski. W zakresie władzy sądowniczej na pierwsze miejsce wśród opisywanych monarchów wysuwa się papież, którego prymat w zakresie władzy sądowniczej przejawia się, poza wymienionymi kompetencjami, w prawie ingerencji w każdą sprawę cywilną i karną w każdej fazie postępowania⁶¹. W krajach arabskich występuje trudny do rozstrzygnięcia konflikt między tradycją kalifów unikających osobistego sprawowania wymiaru sprawiedliwości, a plemienną, beduińską, w której wódz jest zarazem najwyższym sędzią. Przeważa rozwiązanie, wedle którego władca sprawuje pośrednią rolę w zakresie władzy sądowniczej – powołuje sędziów, stosuje prawo łaski, ma prawo inicjowania postępowań śledczych⁶².

Ważnym elementem systemu absolutystycznego były siły zbrojne, ich rozwój oraz zwierzchnictwo monarchy nad armią. We wszystkich omawianych państwach muzułmańskich władca jest jednocześnie dowódcą sił zbrojnych. Przypadek Watykanu jest w tej kwestii szczególny. Jakkolwiek wydawałoby się, że liczebność Szwajcarskiej Gwardii Papieskiej w zestawieniu z wielkością populacji kraju świadczyłaby o statusie Watykanu jako najbardziej zmilitaryzowanego państwa świata, w rzeczywistości należy mówić o braku watykańskich sił zbroj-

⁵⁷ G. Małachowski, *System konstytucyjny Arabii Saudyjskiej*, Warszawa 2011, s. 59.

⁵⁸ Tenże, *Pozycja ustrojowa monarchów państw Bliskiego Wschodu*, [w:] *Bliski Wschód coraz bliżej*, red. J. Danecki i S. Sulowski, Warszawa 2011, s. 254.

⁵⁹ K. Czajkowska, A. Diawol-Sitko, *Systemy...*, s. 336–337.

⁶⁰ *Prime Minister's Office, Brunei Darussalam*, <http://www.pmo.gov.bn/>; odczyt: 22.4.2013.

⁶¹ F. Longchamps de Bériér, M. Zubik, *Wstęp...*, s. 30.

⁶² J. Graniszewski, *Rola prawa i wymiar sprawiedliwości w krajach arabskich*, [w:] *Zmiany polityczne w państwach arabskich. Wybrane zagadnienia ustrojowe*, red. A. Rothert, J. Szymanek, A. Zięba, Warszawa 2012, s. 107.

nych. Gwardia pełni jedynie rolę straży przybocznej papieża oraz sił porządkowych i nie uważa się jej za jednostkę wojskową, ale instytucję *sui generis*⁶³.

Wśród cech omawianych państw znajdują się również takie, które nie pasują do charakterystyki monarchii absolutnej. Przede wszystkim jest to kształt panujących w nich relacji między władzą i kościołem, a także religijne aspekty jego władzy.

Odwoływanie się do religijnej legitymizacji władzy monarszej, która miała pochodzić od Boga stanowiło początkowo typową cechę monarchii absolutnej. Wynikające stąd wzmocnienie władzy królewskiej jednocześnie uzależniało ją od kościoła. Dlatego myśl oświeceniowa wspierająca proces zeświecczenia państwa oraz zerwanie tradycyjnego sojuszu tronu i ołtarza, z początku zwalczana przez monarchów, wkrótce zyskała w nich gorliwych orędowników. W efekcie, doszło do dalszego wzmocnienia władzy króla, a nawet podjęcia prób (częściowo udanych) objęcia zwierzchnictwa monarchy nad organizacją kościelną.

Zjawiska takie nie mają miejsca ani w krajach muzułmańskich, ani w Watykanie. W obu przypadkach mamy do czynienia z pełnym zespoleniem sfery religijnej i świeckiej. Akty konstytucyjne stanowią w państwach muzułmańskich jedynie fragmentaryczną, świecką kodyfikację zasad ustroju państwa. Fundamentalne znaczenie posiada Koran oraz sunna stanowiące najwyższe prawo królestwa⁶⁴. Jednocześnie – nie ma rozdziału państwa i kościoła, ponieważ w islamie nie upowszechniła się koncepcja państwa świeckiego⁶⁵. Większość konstytucji państw arabskich wprost uznaje islam za religię państwową. Prawo w ogóle nie przewiduje możliwości wyznawania przez obywateli innej religii⁶⁶.

Zdaniem części badaczy, koncepcja boskiego pochodzenia władzy monarszej w Europie była konsekwencją sporu papiesko-cesarskiego, w którym każda ze stron uznawała się za strażnika porządku boskiego i religii. Prawnicy średnio-wieczni i renesansowi, budując teoretyczno-prawne podstawy władzy monarszej, inspirowali się rozwiązaniami dotyczącymi pozycji papieża w kościele oraz wobec władców świeckich⁶⁷. Wraz z osłabianiem się kościoła traciły one na znaczeniu na rzecz uzasadnienia pragmatycznego – od dawności dynastii po rzeczywiste osiągnięcia monarchy. W monarchiach arabskich pozycja władcy jest nadrzędna, ale jej boskie pochodzenie nie jest już tak oczywiste. Status władcy jest ściśle związany z tradycją i prawem islamskim. Tamtejsi monarchowie dzielą władzę z alimami (ulemami) – muzułmańskimi teologami. Władca jest wyrazicielem woli boga w sprawach doczesnych (w tym państwowych, ustrojowych),

⁶³ Z. Witkowski, „Mężnie i wiernie”. *Papieska Gwardia Szwajcarska. Historia chwały*, Toruń 2010, s. 207–210.

⁶⁴ G. Małachowski nazywa te konstytucje „małymi” za sprawą ich niepełnego zakresu regulacji (*System...*, s. 23).

⁶⁵ A. Rusinek, *Islam a ustrój polityczny państwa i demokratyzacja w stylu zachodnim*, [w:] *Zmiany polityczne...*, s. 22. L. Graniszewski, *Rola...*, s. 102.

⁶⁶ K. Czajkowska, A. Diawol-Sitko, *Systemy...*, s. 235.

⁶⁷ M. Goldie, *Absolutism...*, s. 6–7.

ale interpretacji praw boskich dokonuje wraz z alimami. Nie istnieje przy tym instytucja islamu porównywalna z papieżem. Pozycja władcy w krajach islamskich i jego relacje z poddanymi opierają się na trzech zasadach: udzielaniu władcy rad przez poddanych, oddaniu się poddanych pod opiekę władcy oraz współpracy między obiema stronami. Jednocześnie zasadą islamu jest to, że wszyscy obywatele są równi wobec prawa i wobec Boga. Można więc uznać, że władca sprawuje władzę na mocy swoistego kontraktu społecznego⁶⁸. Pozycja władcy nie ma więc religijnego uzasadnienia⁶⁹.

Wśród specyficznych instytucji tradycji islamskiej wymienić należy *idźmę* i *szurę*. *Idźma* to zgodna opinia uczonych muzułmańskich w kwestii prawa lub teologii. *Idźma* stanowi podstawę sprawowania władzy. Mogła przewidywać nawet pozbawienie monarchy władzy. Koncepcja *szury* wywodząca się z tradycji beduińskiej nakładała na władcę obowiązek konsultowania ze starszyzną plemienną i notablami najważniejszych decyzji. *Szura* posiadała w przeszłości kompetencje kreacyjne dotyczące osoby kalifa. Instytucja *szury* przewiduje, że poddani mogą nawet obalić władcę, jeśli ten łamie prawo⁷⁰, co stanowi rozwiązanie sprzeczne z ideą braku prawa do oporu poddanych monarchy absolutnego.

Inna, odróżniająca od klasycznych monarchii absolutnych, cecha omawianych państw ma związek z brakiem w historii świata arabskiego odpowiednika europejskiego oświecenia, które zaszczerpiło w nowożytnych państwach i społeczeństwach Europy ideę modernizacji i postępu. Była ona początkowo ściśle podporządkowana interesom monarchów i miała służyć wzmocnieniu ich władzy. W ten sposób rozwój przemysłu i gospodarki miał wspierać wzrost gospodarczy będący źródłem większych dochodów dla monarchy. Rozwój nauki i szkolnictwa umożliwiał wykształcenie wykwalifikowanych kadr urzędniczych i rozrost aparatu władzy podporządkowanego monarchii. Modernizacja ostatecznie doprowadziła do nieprzewidzianego efektu — wybuchu rewolucji i upadku monarchii absolutnej. Inicjatorami i orędownikami rewolucji we Francji byli, obok niewielkiej grupy drobnej szlachty, głównie przedstawiciele stanu trzeciego — burżuazja, w tym członkowie tzw. wolnych zawodów. To dzięki warunkom stworzonym przez władzę osiągnęli oni sukces materialny i zawodowy. Z czasem zapragnęli więcej praw, aby awans społeczny połączyć z awansem politycznym. Badacze zgodnie podkreślają, że państwa muzułmańskie odznaczają się przywiązaniem do tradycji i pełnym podporządkowaniem każdego aspektu życia Bogu w stop-

⁶⁸ K. Czajkowska, A. Diawoń-Sitko, *Systemy...*, s. 241.

⁶⁹ A. Ławniczak, *Islamskie formy ustrojowe: sultanaty, emiraty, szejkanaty*, [w:] *Zmiany polityczne...*, s. 76.

⁷⁰ A. Rusinek, *Islam...*, s. 18, 21. Tytułem przykładu można wskazać wydarzenia z 2011 r. związane z decyzją króla Arabii Saudyjskiej, który postanowił, że odtąd w skład rady (Madżlis as-Szura) będą wchodzić kobiety, które muszą stanowić minimum 1/5 jej składu. Protesty przedstawicieli ortodoksyjnych środowisk religijnych, jakoby decyzja ta stała w sprzeczności z prawem Islamu, król zgasił oświadczeniem o pozytywnej opinii uczonych na temat proponowanych zmian, wyrażonej w idźmie (*Shura Council Adds 30 Women Members*, Saudi-US Relations Information Service, <http://www.susris.com/2013/01/11/shura-council-adds-30-women-members/>; odczyt: 10.4.2013).

niu, który znacznie utrudnia, a nawet uniemożliwia dokonywanie reform. Kraje arabskie wciąż czekają na moment przełomowy, na swoje „oświecenie”⁷¹. Jedyną modernizacyjną rolę państwa widać w sferze gospodarczej. Odpowiedź na pytanie, czy zaangażowanie władz w sprawy gospodarki przybiera rozmiary, które pozwalałyby na odnalezienie w omawianych państwach jednej z typowych cech klasycznej monarchii absolutnej — jest niejednoznaczna. Pomijając z oczywistych powodów Watykan, pozostałe państwa to kraje, których głównym, jeśli nie jedynym źródłem dochodów jest eksploatacja i sprzedaż bogactw naturalnych – ropy i gazu, co w przypadku Brunei stanowi aż ok. 90% źródła dochodów państwa. Z zasady, finanse rodziny panującej i państwa nie są od siebie oddzielone. Interwencjonizm gospodarczy oraz nacjonalizacja kluczowych gałęzi gospodarki są w krajach arabskich faktem. Wystarczy wskazać przykład Arabii Saudyjskiej, gdzie najważniejsze gałęzie przemysłu są własnością państwową. Jednocześnie dostrzega się rosnące zaangażowanie państwa w działania mające na celu modernizację gospodarki. Jeszcze kilkanaście czy kilkadziesiąt lat temu podobne zjawisko nie miało miejsca. Doszło nawet do wdrożenia procesu prywatyzacji części sektora państwowego i otwarcia krajów na zagraniczne przedsiębiorstwa. Powodem są kurczące się w dramatycznym tempie zasoby ropy naftowej i ponura wizja ich wyczerpania się w krótkiej perspektywie czasu (szacuje się, że w Omanie złoża ropy mogą wyczerpać się za już za kilkanaście lat). Wymusza to na państwach takich jak Brunei czy Oman podejmowanie działań zmierzających do powstania odpowiedniej infrastruktury i wykształcenia wykwalifikowanych kadr z różnych dziedzin, aby zabezpieczyć przyszłość kraju i jego mieszkańców. Tą dramatyczną koniecznością, a nie reformatorskim charakterem monarchii absolutnej, należy tłumaczyć zaangażowanie państwa w gospodarkę i próby jej modernizacji⁷².

Ostatnią z wymienionych kluczowych cech absolutnej monarchii jest odwoływanie się władców do odrębności i niezależności swoich państw. Podkreślanie odrębności narodowej, kulturowej czy historycznej było dla europejskich monarchów absolutnych orężem w walce z cesarskim i papieskim uniwersalizmem. Uzasadniało działania władcy służące ochronie suwerenności państwa, a także prowadzone wojny. Analiza współczesnych państw pod kątem tej cechy prowadzi do kilku wniosków. Po raz kolejny należy wyłączyć z tych rozważań Watykan, gdzie nie istnieje pojęcie narodu. Z kolei, kraje arabskie podkreślają swoje kulturowe i historyczne związki z kulturą arabską. „Arabskość” jest jedną z głównych cech państwa, co zostało wyrażone *expressis verbis* w pierwszych artykułach konstytucji Królestwa Arabii Saudyjskiej i Sułtanatu Omanu. W Brunei (które nie jest państwem arabskim) rolę oficjalnej ideologii państwowej pełni „*Melayu Islam*

⁷¹ *The Cambridge History of Islam. Vol. 2B: Islamic Society and Civilization*, P. M. Holt, A. K. S. Lambton, B. Lewis (eds.), Cambridge 1986, s. 632, 641–656.

⁷² *Państwa Świata. Encyklopedia PWN*, red. B. Kaczorowski, Warszawa 2009, s. 31–32, 134; D. Madeyska, *Historia współczesna świata arabskiego*, Warszawa 2008, s. 191.

Beraja" (dosł. Malajska monarchia islamska), sprecyzowana przez sultana Haji Hassanal Bolkiah Mu'izzadin Waddaulaha w 1984 r. Obok religii muzułmańskiej i ustroju monarchicznego, jej podstawą są tradycje i wartości kultury siedmiu plemion malajskich⁷³. W obu omawianych przypadkach mamy więc do czynienia raczej z akcentowaniem czynnika zbliżającego państwa należące do jednego kręgu kulturowego, niż podkreśleniem odrębności państwowej czy narodowej każdego z nich.

5. Główne pytanie badawcze tego opracowania dotyczy zasadności posługiwania się nazwą „monarchia absolutna” wobec państw współczesnych, szczególnie tych należących do islamskiego kręgu kulturowego. Wyniki dokonanej analizy prowadzą do wniosku, że wskazane państwa posiadają niektóre z cech charakterystycznych monarchii absolutnych, ale jednocześnie wykazują również cechy odmienne, co wzbudza wątpliwości co do zasadności określenia ich jako „monarchie absolutne”. Pytanie o przyczyny posługiwania się współcześnie tym określeniem prowadzi do wniosku, że może ono wynikać z wtórnego zestawienia dwóch pojęć – „absolutyzmu” i „monarchii”⁷⁴. Nie ulega wątpliwości, że w opisywanych państwach władca posiada nadrzędną pozycję. Kwestia, czy jego władza ma charakter „absolutny”, czyli „nieograniczony”, wzbudza wątpliwości, ale na pewno jest podobna czy bliska „absolutnej”. Jednocześnie – jest ona dziedziczna, co decyduje o uznaniu władcy za monarchę i zakwalifikowaniu państwa, w którym panuje, jako monarchii. W ten sposób zapewne powstało wtórnie określenie „monarchia absolutna” na oznaczenie państwa, gdzie władzę absolutną (*ergo*: nadrzędną) pełni monarcha. Tym samym doszło do pominięcia historycznego, politycznego i kulturowego kontekstu tego pojęcia. Instytucji monarchii absolutnej nie należy sprowadzać tylko do zagadnień pozycji głowy państwa. Posiada ona bowiem więcej cech, które łącznie składają się na pełną charakterystykę tego oryginalnego systemu władzy.

Nazwa „absolutyzm” powstała w Europie i z myślą o europejskich ustrojach. Początkowo miała jednoznacznie pejoratywne zabarwienie. Monarchia absolutna, a więc przewidująca „nieograniczoną” władzę monarchy, była przedmiotem krytyki zwolenników rządów liberalnych i republikańskich. Europejskie wydarzenia i procesy historyczne nie zawsze mają swoje odpowiedniki w innych częściach świata, co sprawia, że posługiwanie się europejską terminologią nie zawsze jest uzasadnione. Sposobem na poszerzenie zakresu pojęciowego określeń absolutyzm i autorytaryzm, aby używać ich również wobec pozaeuropejskich systemów ustrojowych, stało się ich daleko idące uogólnienie, które doprowadzi-

⁷³ *Melayu Islam Beraja definisi*: <http://melayuislamberaja.info/pengenalan/definisi/>; odczyt: 12.4.2013.

⁷⁴ Warto zaznaczyć, że są autorzy, którzy zdają się dostrzegać i doceniać opisywany niuans, jak np. J. Szymanek, który nie używa określenia „monarchia absolutna”, ale pisze o państwach, które „przypominają ustroje absolutne” – podając jako przykład Arabię Saudyjską, lub nazywa je „podręcznikowymi przykładami ustrojów absolutystycznych” (Arabia S., Katar, Oman) (zob. *Niekonstytucyjny konstytucjonalizm...*, [w:] *Zmiany polityczne...*, s. s. 44, 46).

ło do redukcji istoty tych systemów do pozycji głowy państwa. Władca w państwach autokratycznych urasta do rangi pierwszej osoby w państwie tak *de iure*, jak i *de facto*. Dążenie do uporządkowania wiedzy nie może jednak naruszać zasady rzetelności i dokładności badań, a te cechy poważnie ogranicza uogólnianie i upraszczanie.

Optymalnym rozwiązaniem tego problemu byłoby zaproponowanie alternatywnej nazwy, która uwzględniałaby najważniejsze cechy charakterystyczne omawianych państw jako tworzących odrębną (w ramach monarchii) kategorię czy podkategorię formy ustrojowej.

Państwa arabskie zalicza się czasem do państw o cechach autorytarnych. Wyjątkowy status przywódcy w państwie autorytarnym wynikał, jak wskazuje na to nazwa – z autorytetu, jakim cieszył się on wśród obywateli⁷⁵. Źródłem tego autorytetu nie była jednak tradycyjna legitymizacja „pomazańca bożego”, ale konkretne zasługi – wywalczenie czy uratowanie niepodległości lub powodzenie wdrażanych reform⁷⁶. Autorytaryzm jest więc systemem bardziej pragmatycznym niż ideologicznym. Inaczej niż w absolutyzmie współlistnieje z instytucjami demokratycznymi, ale ogranicza je aż do ubezwłasnowolnienia. Przy wielu cechach, które odróżniają od siebie różne liczne odmiany autorytaryzmów, elementem łączącym jest antyparlamentaryzm oraz położenie nacisku na skuteczność rządów. Legitymizacja władzy współczesnych władców monarchii arabskich jest znacznie bardziej kompleksowa. Łączy elementy typowe dla monarchii absolutnej – religijne czy genealogiczne (przynależność do rodziny panującej) ze spotykanymi w autorytaryzmie przymiotami (jak charyzma) lub zasługami władcy. Autorytaryzm, podobnie jak absolutyzm, posiada kilka odmian, ale w przeciwieństwie do absolutyzmu zawsze ma charakter monokratyczny. Wśród nich znajduje się również taka, w której władca posiada pozycję zbliżoną do monarchy absolutnego. Monarcha autorytarny stanowi, podobnie jak absolutny, personalizację suwerennego państwa⁷⁷. Pokrywa się to z koncepcją głowy państwa w opisywanych krajach arabskich, wyrażoną w aktach określających podstawy ich ustroju. Do grona monarchii autorytarnych można by zaliczyć również te państwa, których nie zaliczyliśmy do państw absolutnych, a które weszły na drogę konstytucjonalizmu – Bahrajn, Katar czy Suazi. Byłaby to więc kategoria szersza. Istnieje jeszcze inna okoliczność, która stoi na przeszkodzie posłużeniu się nazwą „monarchia autorytarna” w omawianym przypadku. Wynika z genezy europejskiego autorytaryzmu, który powstał w opozycji do rządów demokratycznych (republiki lub monarchii parlamentarnej). Negatywne konsekwencje braku stabilnej większości w systemie demokratycznym dodatkowo wzmocnione w latach 20. i 30. XX w. zagrożeniem rewolucją komunistyczną i najazdem bolszewickim, spowodowały

⁷⁵ J. M. Majchrowski, *Autorytaryzm*, [w:] *Słownik historii...*, s. 115.

⁷⁶ J. Bartyzel, *Autorytaryzm...*, s. 26.

⁷⁷ Inne odmiany to: dyktatura osobista króla, regencja lub quasi-regencja oraz dyktatura przeobrażona w monarchię (tamże, s. 25).

podjęcie prób powstrzymania rozstrojonego organizmu politycznego. Alternatywę dla grożącej chaosem demokracji widziano w rządach jednostki zdolnej do uratowania państwa przed upadkiem, a także wzmocnienia jego pozycji międzynarodowej. W nowożytnej historii zachodniej Europy daje się zauważyć charakterystyczną sekwencję zmian ustrojowych od absolutyzmu przez demokrację, ponownie rządy autokratyczne, tym razem w wydaniu autorytarnym i powrót do demokracji, gdzieś tam przedzielonej etapem autorytarnym (Grecja, Portugalia, Hiszpania). Jest to sekwencja typowa dla historii Europy. Nie występowała w innych częściach świata. Absolutyzm nastąpił w określonym momencie dziejów Europy i poprzedził nastanie demokracji parlamentarnej. Autorytaryzm można uznać za efekt sprzeciwu wobec demokracji i reakcję na negatywne zjawiska oraz próbę uchronienia rozstrojonego organizmu politycznego przed stanem chaosu⁷⁸. Nie sposób abstrahować od tych faktów, odrywając instytucję monarchii absolutnej czy autorytarnej od ich genezy.

Próba odnalezienia wskazówek terminologicznych w konstytucjach omawianych państw nie przynosi gotowej odpowiedzi dotyczącej właściwej nazwy obowiązującego w nich ustroju. Zgodnie z konstytucją, Sułtanat Omanu jest arabskim, islamskim, niepodległym i w pełni suwerennym państwem (art. 1)⁷⁹. Konstytucja Królestwa Arabii Saudyjskiej określa je jako państwo suwerenne, arabskie i islamskie (art. 1). W konstytucjach Watykanu i Brunei nie występuje takie opisowe samookreślenie państwa.

Propozycję, prezentowaną przez część badaczy, aby państwa arabskie określać, posługując się miejscowymi określeniami: „sułtanat”, czy „emirat” – należy odrzucić. Określenia te nawiązują do historii, wyrażając dawny status władcy (sultana, emira, szejka, kalifa), ale nie oddają całokształtu formy ustrojowej danego państwa⁸⁰. Od czasów Machiavellego, który skrytykował bezrefleksyjne posługiwanie się historyczną nazwą państwa bez uwzględniania jego rzeczywistego ustroju, podobna praktyka jest uważana za błędną.

Cechą łączącą wszystkie omawiane państwa jest z pewnością fakt, iż są to monarchie, a także występujący w nich deficyt demokracji. Żadne z nich nie spełnia standardów demokracji parlamentarnej. Parlamenti nie stanowią reprezentacji narodu, ale są ciałami doradczymi monarchów, którzy w całości lub przeważającej części decydują o ich składzie. Działalność partii politycznych jest znacznie ograniczona (w Brunei istnieje tylko jedna partia, nieaktywna⁸¹) lub nie ma ich w ogóle (Watykan, Oman, Arabia Saudyjska). Charakterystyka ta odpowiada

⁷⁸ J. Bartyzel wymienia: anomię państwa demoliberalnego, powstałego w wyniku rewolucji, przewrotów i spisków tajnych towarzystw, upadek wielkich europejskich monarchii w środkowej Europie po 1918 r., niezdolność monarchii parlamentarnej do trwałych większości, zagrożenie rewolucją komunistyczną i najazdem bolszewickim (tamże, s. 25).

⁷⁹ *Basic Law of the Sultanate of Oman* (promulgated by the Royal Decree No. 101/96 6.11.1996. Amended by the Royal Decree No. 99/2011) (za: www.wipo.int).

⁸⁰ Więcej na ten temat zob. A. Ławniczak, *Islamskie formy* ...s. 66 i n.

⁸¹ *Almanach państwo świata*, red. H. Bielicka, Warszawa 2004, s. 99.

ustrojowi autokratycznemu, który cechuje całkowity lub częściowy brak demokratycznych stosunków politycznych⁸².

Nazwę „monarchia absolutna” w stosunku do opisywanych współczesnych państw proponuję zastąpić określeniem „monarchia autokratyczna”. Ten bardzo ogólny termin odwołuje się do monarchicznej formy państwa oraz szczególnej, nadrzędnej pozycji władcy. Jednocześnie nie łączy opisywanych państw z kontekstem historycznym, kulturowym i geograficznym typowym dla monarchii absolutnych, z którym mają one niewiele wspólnego. Tak ogólna nazwa nie uwzględnia jednak istotnych, opisanych wyżej cech szczególnych. Na poziomie szczegółowym z zestawu państw należy wyłączyć Watykan, jako jedyne państwo nienależące do kręgu krajów islamskich, a ponadto – jedyne europejskie. Ustrój Watykanu, ze względu na swoją oryginalność, stanowi obecnie unikalne rozwiązanie w skali świata, zasługujące na odrębną, szczegółową nazwę⁸³. Nie jestem zwolennikiem bardzo szczegółowych nazw opisowych, które stanowią bardziej streszczenie cech szczególnych niż określenie hasłowe⁸⁴. Proponuję, aby odwołać się do funkcjonującego już w doktrynie określenia „teokracja” lub „hierokracja” i określić formę polityczno-ustrojową Watykanu jako „monarchię teokratyczną” (względnie hierokratyczną).

Na określenie pozostałych państw: Arabii Saudyjskiej, Brunei i Omanu proponuję nazwę, która uwzględniałaby odmienny od europejskiego krąg cywilizacyjny i kulturowy. Pierwsza propozycja przewiduje zaliczenie Arabii Saudyjskiej i Omanu do grona „arabskich monarchii autokratycznych”, a Brunei, analogicznie – „malajskiej monarchii autokratycznej”. Dodatkową zaletą tej propozycji jest jej kompatybilność z innymi państwami regionu o nieco odmiennych cechach ustrojowych, ale wspólnym tle kulturowym. Pozwala to na stworzenie ogólnej kategorii arabskich republik i arabskich monarchii, a w gronie tych drugich odróżnienie opisywanych „arabskich monarchii autokratycznych” od „arabskich monarchii konstytucyjnych” (np. Maroko). Analogicznie wymienić możemy „malajską monarchię autokratyczną” (Brunei) i „malajską monarchię konstytucyjną” (Malezja).

Wszystkie omawiane kraje stanowią państwa islamskie. Naturalnie narzucające się określenie „monarchia islamska” posiada dwie wady. Po pierwsze, nie uwzględnia faktu zróżnicowania form monarchii świata arabskiego tworzących co najmniej dwie grupy: bliższą monarchii absolutnej oraz drugą – bliższą konstytucyjnej (czy dualistycznej). Drugi problem wynika z kontrowersji narosłych wokół zagadnienia zgodności monarchicznej formy ustrojowej z zasadami islamu. Określenie „monarchia islamska” jest zdaniem części muzułmańskich teo-

⁸² K. Klima, *Teorie veřejné moci (vládnutí)*, Praha 2006, s. 37.

⁸³ Tak W. Jakubowski, który proponuje „system watykański” (*Specyfika...*, s. 285).

⁸⁴ M. Zubik proponuje określenie „monarchia absolutna z formą rządów w postaci władzy absolutnej Biskupa Rzymskiego” (zob. F. Longchamps de Bériér, M. Zubik, *Wstęp...*, s. 16). W. Jakubowski określił Watykan jako „absolutną, teokratyczną monarchię elekcyjną o charakterze patrymonialnym” (*Specyfika...*, s. 285).

logów *oksymoronem*⁸⁵. Określenie „islamska monarchia autokratyczna” pozwoliłoby jednak na zaliczenie do jednej grupy wszystkich trzech państw i przez to jest ono moim zdaniem optymalne. Choć zdaje sobie sprawę z potencjalnej krytyki tego określenia, wynikającej z zestawienia idei monarchicznej i islamu, skłaniam się ku temu właśnie określeniu. Istnienie monarchii „islamskich” jest faktem bez względu na argumenty przeciwników. Trzy z nich: Arabia Saudyjska, Brunei i Oman stanowią bez wątpienia nie „monarchie absolutne”, ale „islamskie monarchie autokratyczne”.

Marcin Michał Wiszowaty

**PAPER HOLDOVER – ABOUT THE LEGITIMACY OF THE USE
OF THE TERM „ABSOLUTE MONARCHY” IN RELATION
TO CONTEMPORARY STATES**

The article concerns the phenomenon of the excessive simplification of terminology. It is particularly visible in the tendency to describe political institutions, which emerged in a different civilization and cultural environment, by using the native concepts, which are not always adequate and do not take into account important differences. The main purpose of the article is to answer the question whether it is appropriate to use the term „absolute monarchy” in order to describe contemporary states, especially outside Europe. The analysis focuses on four countries: Saudi Arabia, Brunei, Oman and the Vatican.

The Author concludes that these countries have some features of an absolute monarchy, but at the same time they have also different features, which raises doubts as to defining them as „absolute monarchy”. The Author proposes an alternative terminology which, in his opinion, is better suited to the specifics of the countries concerned and takes into account the differences that distinguish these countries from traditional absolute monarchies, which existed in Europe. The proposal, which is included in conclusions, is to determine the Vatican as a theocratic monarchy (or hierocratic monarchy). The Author suggests that the three other countries should be referred to as „Islamic autocratic monarchies”.

⁸⁵ A. Ławniczak, *Islamskie formy ...*, s. 82–83.